

УДК 339

С. Е. Сардак

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВИЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

Досліджено питання визначення результатів управління розвитком людських ресурсів. Розроблено рейтингові економіко-математичні моделі визначення глобального результату заходів управління розвитком людських ресурсів у суспільстві та стану управління розвитком людських ресурсів у соціально-економічній системі.

Ключові слова: управління, розвиток, людські ресурси, світова економіка.

Исследован вопрос определения результатов управления развитием человеческих ресурсов. Разработаны рейтинговые экономико-математические модели определения глобального результата мероприятий управления развитием человеческих ресурсов в обществе и состояния управления развитием человеческих ресурсов в социально-экономической системе.

Ключевые слова: управление, развитие, человеческие ресурсы, мировая экономика.

The issue of the definition of the results of human resources development control has been investigated in the article. Rating mathematical economic models of the definition of the global results of human resources development control in the society and conditions of human resources development control measuring in the economic and social systems have been developed.

Key words: management, development, human resources, world economy.

Вступ. Глобалізація світогосподарського життя вносить нові корективи у методологію оцінювання соціально-економічних явищ, об'єктів, процесів. При цьому найскладнішим суб'єктом оцінювання постає людина й відповідно її дії, розвиток, вплив на ресурси, що відбувається внаслідок багатовимірності причинно-наслідкових зв'язків і структури середовища життєдіяльності людства.

Питання управління розвитком людських ресурсів (УРЛР) є визначальним з точки зору спрямування світового розвитку і безпеки й підтверджується науковими дискусіями, тематикою публікацій, дослідженнями науково-дослідних установ і міжнародних організацій [4; 6–7]. Але оцінити показники УРЛР можна лише за опосередкованими даними. Наприклад, на світовому рівні динаміку розвитку людських ресурсів можна спостерігати за даними Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), яка розглядає агреговані композитні індекси. Головним із них є індекс людського розвитку (ІЛР), який з часом оптимізовано у індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП), що враховує три виміри: довголіття та здоров'я (за показником очікуваної тривалості життя при народженні будується індекс тривалості життя), знання (за двома показниками – середня тривалість навчання та очікувана тривалість навчання знаходиться індекс освіти), гідний рівень життя (за показником ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності національної валюти в дол. США формується індекс ВНД). Ці дослідження проводяться з 1990 р. і кількість країн є змінною. ПРООН визначає також Індекс розвитку людського потенціалу, скоректований з врахуванням нерівності, Індекс гендерної нерівності, Індекс багатомірної бідності, а також показники розширення прав і можливостей, стійкості та вразливості, людської безпеки, сприйняття індивідуального й громадянського добробуту та благополуччя, демографічного стану, стану зайнятості, освіти, охорони здоров'я, фінансових потоків і зобов'язань, стану інфраструктури, доступу до інформаційно-комунікаційних технологій [1]. Дослідження динаміки розвитку людських ресурсів здійснюють й інші міжнародні організації, наукові установи, агентства, окремі експерти.

Індекс глобальної конкурентоспроможності економік, розроблений організаторами Світового економічного форуму, щорічно обчислюється для 139 економік світу на основі групи індикаторів базових вимог, підвищення ефективності, інноваційності й публікується у формі «Глобального звіту про конкурентоспроможність».

Індекс економічної свободи країн розроблюється фондом The Heritage Foundation та Wall Street Journal і формується з таких десяти індикаторів: рівня свободи бізнесу, рівня свободи торгівлі, рівня фіскальної свободи, ступеня залежності економіки від уряду, рівня монетарної свободи, рівня інвестиційної свободи, рівня фінансової свободи, прав на приватну власність, рівня свободи від корупції, рівня свободи ринку праці.

Екологічний індекс EPI (Environmental Performance Index) формується Центром з екологічного законодавства й політики Єльського університету разом з Колумбійським університетом (США) для 163 країн світу на основі врахування двох категорій екологічної політики верхнього рівня (Environmental health – санітарний стан навколишнього середовища й Ecosystem vitality – життєздатність екосистеми), десяти екологічних індикаторів середнього рівня й 25 індикаторів нижнього рівня. Цей індекс визначає здатність країни захищати своє навколишнє середовище як у теперішній період часу, так і у довготерміновій перспективі.

Індекс якості життя, розроблений міжнародною організацією International Living, формується за допомогою таких дев'яти індикаторів: вартість життя людей, відпочинок і культура людей, стан економіки країни, стан навколишнього середовища країни, свобода людей, здоров'я людей, стан інфраструктури, ризику й безпека життя, кліматичні умови. Також застосовуються такі показники (індекси) як: безпека життя, ступінь вразливості до загроз, глобальні загрози (енергетична безпека, біологічний баланс, нерівність, вразливість до глобальних хвороб, дитяча смертність, чутливість до корупції, обмеженість доступу до питної води, глобальне потепління, політична нестабільність, вразливість до природних катастроф).

Міжнародна рада з науки (ICSU), Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку, Інститут прикладного системного аналізу Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України здійснюють власний аналіз сталого розвитку у глобальному і регіональному контексті й визначають для країн світу Індекс сталого розвитку, який враховує безпеку та якість життя людей з урахуванням вищенаведених даних інших дослідників. Ця нова метрика вимірювання процесів сталого розвитку (МВСП) щодо розгляду динаміки сталого (стійкого) розвитку, враховує три головні компоненти сталого розвитку суспільства (економічний, природоохоронний і соціальний вимір), а також передбачає виконання глобального моделювання цих процесів у контексті якості і безпеки життя людей [3]. Також зустрічаються й інші розробки експертів, які потребують подальшого наукового розгляду (наприклад, Індекс протестної активності населення країн, який розраховується на основі трьох критеріїв: міри соціальної несправедливості в державі, схильності населення до цивільного опору і готовності людей до виступів).

На макрорівні країни індивідуально розроблюють власні системи оцінювання людського розвитку. Наприклад, в Україні застосовується державна методика, що спирається на ідеї та принципи, сформовані ПРООН, й адаптована до національних умов та національної статистичної бази. Українська національна методика оцінки індексу людського розвитку дозволяє визначити рейтинг кожної області як за загальним рівнем людського розвитку, так і за окремими його складовими. Вона являє собою трирівневу систему, де верхній рівень представлений інтегральним регіональним індексом людського розвитку, другий рівень – загальними індикаторами розвитку дев'яти головних аспектів людського розвитку (рівня освіти, умов проживання, матеріального добробуту, стану та рівня охорони здоров'я населення, екологічної ситуації, соціального середовища, демографічного розвитку, розвитку ринку праці, фінансування людського розвитку), а третій рівень є характеристикою кожного з аспектів людського розвитку регіонів України, що забезпечується використанням 94-х первинних складових 9-ти загальних індикаторів [2]. У цілому ж динаміку людського розвитку на макрорівні визначають за державними стандартами і гарантіями й соціально-економічними реаліями (мінімальна та середня заробітна плата, мінімальна пенсія, прожитковий мінімум, структура доходів і витрат населення тощо).

Як бачимо, уніфікованого фундаментального або прикладного механізму визначення результатів УРЛР в умовах глобалізації на різних управлінських рівнях не існує, тому даний напрям досліджень вимагає поглиблення подальших наукових пошуків.

Постановка задачі. Метою статті є розробка моделей визначення результатів УРЛР у глобальному вимірі та на рівні соціально-економічних систем. Цільова спрямованість дослідження обумовила використання методів спостереження, системного аналізу, синтезу, узагальнень, порівнянь, моделювання.

Результати. Для повного оцінювання результатів УРЛР у глобально-світовому та локально-прикладному масштабах необхідно враховувати такі параметри як: середовище (структура середовища, рівні середовища, тиск інших середовищ, тенденції й спрямування), вимоги до середовища (виклики, проблеми, загрози), стратегічні орієнтири розвитку (концептуальне визначення, мету, цілі), час (конкретний момент або динаміку), управлінський вплив (сформовані інститути, результативність, ефективність та економічний ефект управлінських рішень), результати життєдіяльності людини (досягнення, самопочуття, людський капітал), діючі інституції (державні, місцевого самоврядування, колективні, приватні) і т. д., що є завданням складним для практичної реалізації [5]. У дещо спрощеному підході оцінити глобальні результати УРЛР у суспільстві можна шляхом урахування наслідків людської діяльності у шести середовищах життєдіяльності людства (табл. 1).

Таблиця 1

Глобальні результати УРЛР*

Середовище	№	Показники	Пояснення
Природне	1.1	Клімат	Метеорологічні умови для проживання та виробництва (температура, атмосферний тиск, опади тощо)
	1.2	Природні небезпеки	Фактичні та потенційні: землетруси, повені, урагани, зливи тощо
	1.3	Земельні ресурси	Стан ландшафтів, придатність ґрунтів для будівництва, виробничої та сільськогосподарської діяльності
	1.4	Водні ресурси	Кількість, якість та доступність до водних ресурсів
	1.5	Повітряні ресурси	Якість повітря
	1.6	Корисні копалини	Кількість, якість та доступність до мінеральних копалин
Біологічне	2.1	Стан людських ресурсів	Фізичне, психічне та моральне здоров'я людських ресурсів
	2.2	Стан тваринного світу	Кількість та якість фауни, кількість та якість свійських тварин
	2.3	Стан рослинного світу	Кількість та якість флори, кількість та якість вирощених рослин
Технічне	3.1	Знання	Накопичені знання (відкриття, винаходи, патенти, науково-технічні розробки, НДДКР, публікації тощо)
	3.2	Вироби	Обсяг вироблених та реалізованих продуктів, послуг, благ
	3.3	Енергетичні ресурси	Кількість і якість опанованих енергетичних ресурсів
	3.4	Виробничі потужності	Кількість і якість наявних виробничих потужностей
	3.5	Відходи виробництва	Обсяг накопичених відходів на виробництві
Економічне	4.1	Економічний ефект	Різниця між результатом і витратами
	4.2	Ефективність	Відношення результату до витрат
Соціальне	5.1	Задоволення людських потреб	Реалізація духовних, культурних, моральних та фізіологічних запитів
	5.2	Інформаційні продукти та послуги	Достатність для задоволення людських соціокультурних потреб
	5.3	Комунікації	Комунікаційні пристрої, якість спілкування
Управлінське	6.1	Результативність	Ступінь реалізації стратегічних орієнтирів
	6.2	Забезпеченість управління	Повноваження, ресурси, зручність і швидкість процесу управління
	6.3	Якість управління	Відповідність результату управління попереднім очікуванням

Примітка: * авторська розробка

© С. Е. Сардак, 2012

Збір даних можна здійснювати на конкретний момент часу, за попередній період або планувати на майбутнє за кожним із 22 показників за допомогою експертних оцінок за фаховими прикладними формулами. А визначити глобальний результат заходів управління розвитком людських ресурсів у суспільстві пропонується за допомогою авторської рейтингової економіко-математичної моделі за формулою 1.

$$P_G = \sum_{i=1}^6 Pn_i + \sum_{j=1}^3 Pб_j + \sum_{k=1}^5 Pm_k + \sum_{l=1}^2 Pe_l + \sum_{m=1}^3 Pc_m + \sum_{p=1}^3 Py_p, \quad (1)$$

де P_G – глобальний результат заходів управління розвитком людських ресурсів;
 P_n – результат заходів управління розвитком людських ресурсів у природному середовищі;
 $P_б$ – результат заходів управління розвитком людських ресурсів у біологічному середовищі;
 P_m – результат заходів управління розвитком людських ресурсів у технічному середовищі;
 P_e – результат заходів управління розвитком людських ресурсів у економічному середовищі;
 P_c – результат заходів управління розвитком людських ресурсів у соціальному середовищі;
 P_y – результат заходів управління розвитком людських ресурсів в управлінському середовищі.

Кожному із двадцяти двох показників надаються бали за такими критеріями: негативний наслідок – -1 бал, нейтральний наслідок – 0 балів, позитивний наслідок – +1 бал. Відповідно у кожний момент фіксації глобальний результат заходів управління розвитком людських ресурсів може знаходитися у інтервалі від $P_G \min = -22$ до $P_G \max = +22$. Тому спрямування зусиль людства повинно здійснюватися у напрямі позитивних результатів глобального управління розвитком людських ресурсів за вищенаведеними показниками, тобто $P_G \text{opt} \rightarrow +22$.

На початку ХХІ ст. глобальний результат заходів управління розвитком людських ресурсів не є оптимальним, тому що наслідки людської діяльності у природному та біологічному середовищі є негативними. Крім того, здійсненню аналізу сучасного стану заходів управління розвитком людських ресурсів заважає відсутність формалізації та уніфікації показників 5.1, 5.2., 5.3 в соціальному та 6.2, 6.3 в управлінському середовищі (див. табл. 1). А достовірний історичний аналіз є ускладненим унаслідок неможливості адекватного співставлення показників та відсутності статистичних даних. Планування заходів управління розвитком людських ресурсів у глобальному періоді також є проблемним тому, що людське суспільство неконсолідоване й часовий лаг планування у переважній більшості країн обмежується стратегічним періодом й майбутні показники ймовірно будуть відрізнятися від нинішніх.

На прикладному ж рівні оцінювання результатів управління розвитком людських ресурсів у соціально-економічних системах в умовах глобалізації можна здійснити за допомогою авторської рейтингової економіко-математичної моделі, яка враховує внутрішньосистемні та зовнішньосистемні фактори впливу.

$$C_{\text{урлр}} = \sum_{i=1}^8 x_i + \sum_{j=1}^8 y_j + \sum_{k=1}^{11} z_k + \sum_{l=1}^5 v_l, \quad (2)$$

де $C_{\text{урлр}}$ – рейтинг стану управління розвитком людських ресурсів у соціально-економічній системі;
 x_i – саморозвиток людських ресурсів у соціально-економічній системі;
 y_j – самоуправління розвитком людських ресурсів у соціально-економічній системі;
 z_k – зовнішнє управління розвитком людських ресурсів соціально-економічної системи;
 v_l – глобалізаційний вплив на соціально-економічну систему.

Визначення рейтингу стану управління розвитком людських ресурсів у соціально-економічній системі пропонується здійснювати шляхом експертних оцінок суми чотирьох груп показників x_i , y_j , z_k , v_l . Обчислення стану саморозвитку людських ресурсів у соціально-економічній системі

здійснюється за показниками: здоров'я (тривалість життя, захворювання, кількість інвалідів тощо), освіченість (рівень грамотності, кваліфікація, освітня активність), рівень життя (показники ВНД або ВВП на душу населення, оплата праці, пенсії, дохід, витрати тощо), творча активність (у науковій та соціокультурній сфері), громадянська активність (у соціально-політичній сфері), підприємницька активність (у економічній сфері), самоінвестування соціально-економічного розвитку, рух людських ресурсів (плинність персоналу, міграційна активність, структурні міграції у галузях економіки). Стан самоуправління розвитком людських ресурсів у соціально-економічній системі визначається за показниками: загальна якість механізму управління соціально-економічною системою за узагальнюючими показниками, наявність умов для позитивного розвитку соціально-економічної системи, роль людських ресурсів у розвитку соціально-економічної системи, міра формалізації заходів управління розвитком людських ресурсів у соціально-економічній системі, загальна якість механізму управління розвитком людських ресурсів у соціально-економічній системі, міра реалізації заходів розвитку людських ресурсів, ознаки розвитку людських ресурсів у соціально-економічній системі, відношення до праці людських ресурсів у соціально-економічній системі (відповідність очікуванням керівництва, якість результатів праці тощо). Стан зовнішнього управління розвитком людських ресурсів соціально-економічної системи розраховується за показниками: необхідність соціально-економічної системи для середовища життєдіяльності, термін діяльності соціально-економічної системи для середовища життєдіяльності, вплив з ієрархічно вищого рівня середовища життєдіяльності на соціально-економічну систему, вплив з даного рівня середовища життєдіяльності на соціально-економічну систему, вплив з ієрархічно нижчого рівня середовища життєдіяльності на соціально-економічну систему, відповідність соціально-економічної системи вимогам середовища життєдіяльності, відношення соціально-економічної системи до середовища життєдіяльності, залежність соціально-економічної системи від зовнішнього середовища життєдіяльності, потужність соціально-економічної системи у середовищі життєдіяльності (потенціал, розмір, ємність, обсяг, можливості), комунікаційність соціально-економічної системи із середовищем життєдіяльності, трансформація середовища (стійкість, темпи нововведень, динаміка змін). Стан глобалізаційного впливу на соціально-економічну систему визначається за показниками: глобальні загрози, глобальні проблеми, глобальні виклики, глобальні тенденції, глобальні суб'єкти впливу. При позитивному значенні вищенаведених показників у модель вводиться +1, при нейтральному 0, при негативному -1. Після обчислення балів за тридцять двома рівноваговими визначальними показниками можна стверджувати, що:

- при $-32 \leq C_{урлр} \leq -16$ – стан управління розвитком людських ресурсів у соціально-економічній системі є негативним (втрата, деградація або знос ресурсів, послаблення керованості, збитки, трансформація на якісно новий нижчий рівень, повне знищення тощо);
- при $-16 < C_{урлр} < 16$ – стан управління розвитком людських ресурсів у соціально-економічній системі є відносно стійким (система залишається локально орієнтованою та зберігає свій людський капітал у критично допустимих межах стійкого розвитку, ресурси відновлюються, підтримується виробнича діяльність тощо);
- при $16 \leq C_{урлр} \leq 32$ – стан управління розвитком людських ресурсів у соціально-економічній системі є позитивним (система глобально орієнтована, прогресивно розвивається, може здійснити збагачення людського капіталу до меж людського потенціалу $C_{урлр} \rightarrow 32$ після чого може відбутися її трансформація на якісно новий вищий рівень).

Якщо ж співставити можливий інтервал балів рейтингової економіко-математичної моделі $-32 \leq C_{урлр} \leq 32$ із вісьмома елементами соціально-економічного розвитку людських ресурсів, які послідовно можуть бути реалізовані в житті людських ресурсів у залежності від їхнього матеріального стану та віку (робота, рекреація, задоволення, накопичення, репродукція, творчість, передача досвіду, благодійництво), то можна передбачити, що для соціально-економічних систем їх взаємозв'язок може мати наступний вигляд (табл. 2).

Взаємозв'язок стану УРЛР у соціально-економічній системі з елементами соціально-економічного розвитку*

Рейтинг стану управління розвитком людських ресурсів у соціально-економічній системі	Відповідність рейтингу елементу соціально-економічного розвитку людських ресурсів
$-32 \leq C_{урлр} \leq -24$	Робота
$-24 < C_{урлр} \leq -16$	Рекреація
$-16 < C_{урлр} \leq -8$	Задоволення
$-8 < C_{урлр} \leq 0$	Накопичення
$0 \leq C_{урлр} < 8$	Репродукція
$8 \leq C_{урлр} < 16$	Творчість
$16 \leq C_{урлр} < 24$	Передача досвіду
$24 \leq C_{урлр} \leq 32$	Благодійництво

Примітка: * авторська розробка

Як бачимо з табл. 2, у соціально-економічній системі при несприятливій для людських ресурсів ситуації ($-32 \leq C_{урлр} \leq -24$) людська робота (життєдіяльність, сімейне життя, професійна діяльність) буде носити виснажливий і вимушений для людини характер, не дасть можливості відновлення фізичних та розумових витрат й призводитиме до їх руйнації (втрата здоров'я, професійна та соціальна деградація), а керівництво буде періодично їх замінювати на нові. При рейтингу $-24 \leq C_{урлр} \leq -16$ в соціально-економічній системі відбувається робота та рекреація людських ресурсів, що дозволяє здійснити мінімально необхідних заходів відновлення людини від виробничих навантажень і частина некваліфікованих людських ресурсів буде сумлінно працювати. Рейтингові значення $-16 < C_{урлр} \leq -8$ свідчать про те, що соціально-економічна система надає можливість людським ресурсам здійснювати роботу, рекреацію та задоволення їх особистих соціально-економічних потреб і функціонування даної системи буде стабільним. Рейтинг $-8 < C_{урлр} \leq 0$ свідчить про створення можливості накопичення ресурсів людиною для подальших витрат, що приводить до сумлінної праці людських ресурсів в соціально-економічній системі. Рейтингові бали $0 \leq C_{урлр} < 8$ підтверджують економічно обґрунтовану можливість реалізації репродуктивної функції як для людських ресурсів, так і для самої соціально-економічної системи (розширення виробничих потужностей, відкриття нового виробництва, опанування нових територій, прецеденти агресивного поведіння, експансія). Бали $8 \leq C_{урлр} < 16$ говорять про можливість здійснення активної творчості людськими ресурсами у даній соціально-економічній системі, спрямованої на створення духовних і матеріальних цінностей, що нададуть змогу вивести соціально-економічну систему на якісно новий рівень до глобального рівня світових лідерів. Рейтинг $24 \leq C_{урлр} \leq 32$ створює можливість здійснення людськими ресурсами благодійництва і робить дану соціально-економічну систему центром притягання у середовищі життєдіяльності, що глобально впливає на розвиток суспільства.

Висновки. У цілому необхідно відзначити, що оптимізація складних соціально-економічних систем не можлива без наявності чітких індикаторів, які відображують результати управлінського впливу, але у глобальному масштабі цьому запобігають: використання різних видів обліку, відмінності у законодавствах країн, різні стандарти та методики обчислення, особисті інтереси суб'єктів господарювання тощо. Відповідно подальше удосконалення науково-методичних основ оцінювання результатів управління розвитком людських ресурсів є важливим питанням тому, що воно надає можливість адекватно оцінювати результати господарювання та приймати правильні управлінські рішення.

Науковою новизною статті є розробка рейтингових економіко-математичних моделей визначення глобального результату заходів УРЛР у суспільстві та стану УРЛР у соціально-економічній системі, що надає можливість забезпечити позитивний соціально-економічний розвиток людства й запобігти настанню катастрофічних явищ.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці прикладного інструментарію управлінського та громадянського контролю суспільного розвитку та окремих суб'єктів світової економіки.

Питання оцінювання результатів УРЛР є ускладненим завданням й потребує подальшого вирішення в майбутніх дослідженнях у рамках наукових шкіл та міжнародних програм. Тому перспективою подальших досліджень є визначення науково-методичних основ та удосконалення прикладних аспектів УРЛР у соціально-економічних системах різного управлінського рівня.

Бібліографічні посилання

1. Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека / пер. с англ.; ПРООН. – М. : Изд-во «Весь Мир», 2010. – 244 с.
2. Звіт з людського розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org.ua/files/national_hdr_ukr.pdf.
3. Звіти. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development/reports>.
4. **Левченко О. М.** Економіка знань : управління розвитком людських ресурсів Великобританії / О. М. Левченко. – К. : Вид. дім “Корпорація”, 2005. – 292 с.
5. **Сардак С. Е.** Оцінювання стану управління розвитком людських ресурсів в умовах глобалізації / С. Е. Сардак // Статистична оцінка соціально-економічного розвитку : зб. текстів доповідей за матеріалами 11-ої Всеукраїнської наук.-практ. конф., 20 травня 2011 р. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2011. – С. 110 – 113.
6. Управління розвитком людських ресурсів : моногр. / Н. І. Верхоглядова, С. Б. Ільїна, Н. А. Іваннікова, О. В. Лавріченко; Дніпропетр. облрада, Обл. комун. вищ. навч. закл. “Ін-т підприємництва “Стратегія”. — Д.; Жовті Води : Наука і освіта, 2006. – 317 с.
7. Управління розвитком людських ресурсів в Україні : моногр. / за ред. Никифоренко В. Г. – Одеса : ПАЛЬМІРА, 2009. – 200 с.

Надійшла до редколегії 27.09.2011